

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства

КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

з дисципліни
Геополітика та геостратегія сучасного світу

рівень вищої освіти	другий (магістерський)
галузь знань	«Міжнародні відносини»
спеціальність	291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
освітні програми	"Міжнародні відносини та регіональні студії: європеїстика", "Міжнародні відносини та регіональні студії: сходознавство"
вид дисципліни	обов'язкова
факультет	міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Укладач: доктор. політ. наук, професор Шаповаленко М. В.

2019/ 2020 навчальний рік

1. Навчальний контент:

Тема 1. Геополітика як наукова дисципліна.

Об'єкт і предмет геополітики. Проблеми науковості геополітики. Структура і функції геополітики. Простір в геополітиці. Географічний детермінізм як основний принцип традиційної геополітики. Закони, категорії і поняття геополітики. Проблеми концептуального ревізйонізму. Методологія і методика геополітичного аналізу. Предмет геополітики, основні проблеми, категорії, принципи і методи вивчення. Становлення географічного свідомості. Вплив географічного положення на становлення і розвиток держав. Історія виникнення геополітики як науки. Розуміння геополітики як певної наукової концепції. Формування єдиного світового геополітичного простору. Суб'єкти і актори міжнародних відносин. Геополітична структура світу. Геополітичні парадигми: імперська, держав-націй, блокова, геополітична парадигма мережових структур. Основні характеристики кожної парадигми.

Тема 2. Історія розвитку геополітики.

Зародження геополітичних уявлень в давнину, середньовіччя і Ранньому новому часі. Географічний детермінізм політики в навчаннях століття Просвітництва. Формування класичної геополітики. Основоположники геополітичних уявлень. Німецька "органіцистскім школа". Батько-засновник геополітики Ф. Ратцель (1844-1904). Держава як одна з форм поширення життя на Землі, політичний організм. Основні закони "експансії Життя". Геополітичні уявлення автора неологізму "геополітика" Р. Челлен (1864-1922). Структурування політичної науки по Челлену. Топополітика, морфополітика, фізіополітика як складові частини геополітики, їх основні характеристики. Аналіз геополітичної ситуації по Челлену на підставі "трьох просторових чинників". Створення основ «теорії великих держав». Французька геополітична школа: П. Відаль де Ля Блаш (1845-1918). Особливості французької геополітичної традиції.

Англосаксонська геополітика. Геополітичні погляди Х. Дж. Маккіндера (1861-1947). Геополітична структура світу за Маккіндером, основні характеристики її елементів. Періодизація геополітичних епох. Вплив його доповіді "Географічна вісь історії" на світову політику ХХ століття. Філософія А. Т. Мехена (1840-1914) про перевагу морської сили. Мехен як творець "світової долі" США. Перенесення на планетарний рівень принципу "анаконди". Геополітичні погляди Н. Спикмена, ревізія Маккіндера. Розвиток німецької геополітики після першої світової війни. Німецька геополітика як жертва "нацистського уваги". Доля К. Хаусхофера (1869-1946), К. Шмітта (1887-1985). Розвиток

ідеї планетарного дуалізму. "Континентальний блок", теорія Великих просторів Хаусхофера. Поняття "номоса" в роботах Шмітта. Основні характеристики "номоса Суші" і "номоса Моря". "Тотальна війна" і "тотальний ворог" – нові реалії XX століття. "Партизан" як захисник номоса Суші, актуальність цієї теорії. Проблема політичного устрою Росії-Євразії. Розвиток геополітичних теорій після Другої світової війни. Геополітичні концепції атлантизму: З. Бжезинський, теорія атомної дипломатії Г. Альперовіца. Концепція уніполярного світу А. Страуса. "Конфлікт цивілізацій" С. Хантінгтона.

Американський внесок у розвиток класичної геополітики (А. Мехен, Н. Спикмен). Розвиток геополітики як науки після Другої світової війни. Проблеми контролю нових просторів. Повітряний простір. Космос. Інформаційне середовище. «Зменшення ойкумени» за рахунок розвитку стратегічних озброєнь і засобів доставки. Зональні геополітичні концепції. Еволюція геополітичної думки від генерала П. Галуа до З. Бжезинського. Концепція «конфлікту цивілізацій», її політичне і евристичне значення. Геополітична спадщина Г. Кіссінджера (по книзі «Світовий порядок»).

Тема 3. Особливості сучасної геополітичної світової системи.

Цивілізації як політико-просторові системи. Традиції та інновації в феноменології розвитку територіальних систем. Рівні просторової організації товариств: глобальний, державний, регіональний, локальний. Суб'єкти і об'єкти, структури і функції світової геополітичної системи. Тенденції розвитку світової системи: глобалізація і регіоналізація в політичному аспекті. Євроцентристською і "західноцентристською" концепція світу. "Рах Americana" і атлантизм. Концепція геополітичного плюралізму і "багатополюсного світу".

Тема 4. Сучасна світова геополітика.

Подання про геополітичні кодах. Геополітичний код США: стримування. Геополітичний код СРСР. Комуністичний Інтернаціонал як основний інструмент втілення в життя глобального геополітичного коду більшовиків. Голлістський геополітичний код Франції. Індійський код «Неприєднання». Сучасна система міжнародних відносин. Глобальні політичні кризи як спроба зміни існуючого світопорядку. Суецька криза, Угорська криза 1956 р – глобальна політична криза. Карибська криза 1962 року – глобальна політична криза, поява «атомної дипломатії».

Поява нової військової доктрини СРСР (доктрина Соколовського). Уроки Карибської кризи. Балканський конфлікт як основний елемент глобальної політичної кризи, викликаної розпадом СРСР. Балканський конфлікт і Росія. Дейтонський світ (1995 г.) і усвідомлення маргінальної політичної ролі Росії. Військова операція в Сербії –

успішне проникнення США в європейську політику. Іракська криза 2003 року як неминучий наслідок політики європейських держав в період Балканської кризи. Боротьба за вуглеводні як основна причина сучасних експансій. Інтеграція в сучасному світі.

Глобальний, регіональний і локальний рівні політичної інтеграції. Міжнародні організації, типологія. ООН – глобальна універсальна міжнародна організація. Основні органи ООН. Роль ООН в сучасному світі. Зниження авторитету ООН у зв'язку з міжнародною політикою США. Глобалізація. Виклики глобалізації на сучасному етапі. Тероризм як глобальна нелегальна мережева структура і глобалізація. Геополітика наркотиків. Наркобізнес як глобальна нелегальна мережева структура і глобалізація. Наркотики і політичні конфлікти. Країни-виробники нарковмісних рослин та їх місце в сучасному світі. Країни-споживачі наркотичних речовин і види політики, спрямовані на протидію наркотикам в різних країнах. Перспективи боротьби з наркотиками.

Тема 5. Геополітичний вимір глобалізації.

Сутність, основні елементи та функції глобалізації. Взаємозв'язок економічної, соціальної, політичної та духовної глобалізації. Особливості та зміст геополітичного виміру політики. Термін "світова спільнота" та його суб'єкти. Параметри статусу суб'єктів світової геополітики. Політика балансу сил в міжнародних відносинах. Зовнішня політика як основний засіб міждержавної взаємодії. Дискретність і стискання політичного простору в епоху постмодерну. Ревізія базових понять світової політики: території, державного суверенітету, просторової організації, національної безпеки і т.д. Світовий простір: від доктрин до реальності? Глобальна гегемонія США в "однополярний" світі. Трактатування глобалізації в геополітичних доктринах сучасності. Концепція кінця історії (Ф. Фукуяма). Концепція «однополярного світу» (З. Бжезинський, С. Телботт, М. Олбрайт). Світ-системний аналіз (І. Валлерстайн). Концепція діалогу цивілізацій в "багатополярному" світі.

Тема 6. Захід в сучасній системі геополітичних відносин.

Індикатори геополітичного статусу Заходу в сучасному світі. Сучасна система міжнародних відносин як фактор геополітичного структурування Заходу. Від «стратегічного паритету» Заходу і Сходу (1970 - 80-і рр.) до політичної гегемонії Заходу (1990-ті рр.). Процеси і стратегії створення однополярного світу. Американізація Європи і /або європейська інтеграція. Розширення НАТО на Схід. Розчленування Югославії. Просторова будова і основні ареали «політичного Заходу». Геополітичні відносини і

конфлікти на внутрісистемному рівні. Центр-периферійні взаємодії в західному співтоваристві.

Тема 7. Схід в сучасній системі геополітичних відносин.

Традиційна парадигма ролі Сходу в світовій геополітичній системі. Геополітичні процеси в країнах Азії, Африки і Латинської Америки на рубежі тисячоліть. Глобалізація як загроза вестернізації. Альтернативи геополітичної стратегії країн Сходу: фундаменталізм, традиціоналізм або лібералізація. Внутрішньосистемні геополітичні процеси в східних суспільствах. Відцентрові і доцентрові територіальні тенденції.

Тема 8. Геостратегії провідних геополітичних акторів країн світу.

АТР - осьової геополітичний регіон XXI століття. Геостратегія Китаю. Взаємини України і Китаю: геополітичний аспект. Геостратегія Індія: геополітичний аспект. Геостратегія Японії, проблема Курильських островів. Геополітична ситуація в Азії. Європейська геополітика. Інтеграційні процеси в Європі, Європейський Союз. Проблеми розширення ЄС на схід. Взаємини України і ЄС. Місце США у системі геополітичних відносин. Дилеми України в сучасній системі міжнародних відносин.

Рекомендована література

Основна література

1. Ветринський І. Концептуальні засади дослідження геополітики в умовах глобалізації. *Віче*. 2015. № 22. С. 6–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_22_3.
2. Геополітика: енциклопедія / за ред. Є. М. Суліми. Київ: Знання України, 2013. 920 с.
3. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / За ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна. Київ: Університет «Україна», 2009. 508 с.
4. Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія: підручник / А. Г. Гольцов. Київ: Центр учб. л-ри, 2012. 416 с.
5. Дергачев В. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.
6. Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник / В. А. Дергачев. Київ: КНТ, 2009. 592 с.
7. Дергачев В. А. Геоэкономика Украины (теоретические и прикладные основы). Научная монография. Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2002. 244 с.

8. Дністрянський М. С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
9. Дністрянський М. С. Політична географія України: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 348 с.
10. Дорошко М. С., Шпакова Н. В. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 204 с.
11. Дубов Д. В. Зрушення сфер геополітичного протиборства: від географічної експансії – до конструювання інформаційно-кібернетичних просторів. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 106–115.
12. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ: НІСД, 2014. 326 с.
13. Закария Ф. Постамериканский мир. М.: Европа, 2009. 280 с.
14. Колосов В., Мироненко Н. Геополитика и политическая география: Учебник. М.: Аспект-Пресс, 2002. 479 с.
15. Кудряченко А. І., Рудич Ф. М., Храмов В. О. Геополітика. Підручник. К.: МАУП, 2004. 296 с.
16. Мадіссон В. В. Сучасна українська геополітика: навч. посіб. для студентів гуманітар. спец. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 2003. 174 с.
17. Маринченко А. В. Геополитика. Учебное пособие. – М.: Инфра-М, 2009. 429 с.
18. Сирота Н. Основы геополитики: Учеб. пособие. СПб.: Знание, 2001. 136 с.
19. Тихонравов Ю. Геополитика: Учеб. пособие. М.: ИНФРА-М, 2000. 269 с.
20. Яценко Б.П., Стафійчук В. І., Брайчевський Ю.С. Політична географія і геополітика: навч. посіб. К.: Либідь, 2007.

Допоміжна література

21. Арон Р. Мир і війна між націями. К.: Юніверс, 2000. 450 с.
22. Бабурин С. Н. Мир империй: Территория государства и мировой порядок. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 769 с.
23. Басовская Н. И. Столетняя война: леопард против лилии. М.: Астрель: АСТ, 2003. 428 с.
24. Брандедж Д. Крестовые походы. Священные войны Средневековья. М.: ЗАО «Центрполиграф», 2011. 320 с.
25. Барышников Д. Н. Конфликты и мировая политика. М.: АСТ, 2008. 384 с.
26. Бебик В. М. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика. К.: Університет «Україна», 2006. 208 с.
27. Буданова В. П. Варварский мир эпохи великого переселения народов. М.: Наука, 2000. 540 с.
28. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні

імперативи / З. Бжезінський. Львів: Лілея-НВ, 2000. 236 с.

29. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.

30. Брусиловська О. І. Історія міжнародних відносин (сер. III тис. до н. е. – сер. XVII ст. н. е.): навч.-метод. посіб. Одеса: Одеськ. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2013. 188 с.

31. Валента И. Советское вторжение в Чехословакию 1968 г. / Предисловие А. Дубчека. Перевод с английского. М. Прогресс. 1991. 320с.

32. История международных отношений: Учеб. пособ. / Колл. авт.; под ред. Г. В. Каменской, О. А. Колобова, Э. Г. Соловьева. М.: Логос, 2007. 712 с.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті

33. Брусиловська О. І. , Коваль І. М. Історія міжнародних відносин (сер. III тис. до н. е. – сер. XVII ст. н. е.): навч.-метод. посіб. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/5istoriya/1563434-1-oi-brusilovska-im-koval-istoriya-mizhnarodnih-vidnosin-ser-iii-tis-ser-xvii-ne-navchalno-metodichniy-posibnik-dl.php>

34. Бадах Ю. Г. “Холодна війна” та її виміри (1946-1991). URL: <http://libtomcat.knteu.kiev.ua/library/TopicDescription?...id...>

35. Білошицький С. Є. ООН у системі глобального управління: перспективи реформування і демократизації. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_30/Gileya30/P15_doc.pdf

36. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. URL: dontsov-nic.com.ua/wp-content/.../03/Bjezinski.Velyka-shahivnytsia.pdf

37. Історія сучасного світу : соціально-політична історія. XV- початку XXI століть : навч. посіб. URL: [http:// library.udpu.org.ua/library.../6istorichninauki.pdf](http://library.udpu.org.ua/library.../6istorichninauki.pdf)

38. Крушинський В. Ю., Манжол В. А. Міжнародні відносини та світова політика. 1945-1980. Дати. Події. Факти. URL: <https://www.twirpx.com/file/1095133/>

39. Устав Организации Объединенных наций. URL: <http://www.un.org/ru/documents/charter/>

40. Шамраєва В. Становлення відносин між Україною та ЄС (перша половина 1990-х років). URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Apdu_O/2009_1

2. Плани практичних(семінарських) занять, завдання для лабораторних робіт, самостійної роботи:

Тема 1.Геополітика як наукова дисципліна

1. В чому полягає об'єкт і предмет геополітики. Проблеми науковості геополітики.
2. Які структура і функції геополітики?
3. Розкрийте зміст поняття «простір» в геополітиці.
4. Чому саме географічний детермінізм є основним принципом традиційної геополітики?

5. Як впливала географія на становлення держав?
6. Як саме формувався єдиний геополітичний простір? З чого складаються мережеві геополітичні структури?
7. Що є головним актором геополітики ?

Тема 2. Основні напрямки та школи геополітики

1. Визначіть. Які були суспільні та ідеологічні передумови виникнення геополітики?
2. Аналізуючи погляди Ф. Ратцеля, Р. Челлена, К. Хаузофера та ін., виділіть основні тези “традиційної геополітики”.
3. Як, на ваш погляд, відбулась еволюція геополітики від академічної до прикладної? Яке місце ідеології у цьому процесі?
4. Проаналізуйте еволюцію концепції “Lebensraum” у представників німецької геополітики.
5. Які аргументи використовував К. Хаусгофер для обґрунтування осі “Берлін-Москва-Токіо”?
6. Як відбулась еволюція поняття “Хартленда”?
7. Чи існують розбіжності у підходах до визначення могутності держави у працях європейських та американських геополітиків?

Тема 3,4 Особливості сучасної геополітичної світової системи

1. Які особливості цивілізації як політико-просторові системи.
2. Назвіть основні просторові організації товариств: глобальний, державний, регіональний, локальний?
3. Які функції світової геополітичної системи?
4. Охарактеризуйте тенденції розвитку світової системи: глобалізація і регіоналізація в політичному аспекті.
5. Розкрийте зміст геополітичного плюралізму і “багатополюсного» світу

Тема 5. Геополітичний вимір глобалізації

1. Що таке глобалізація ?
2. Розкрийте: сутність основні елементи та функції глобалізації?

3. Що таке світова спільнота?
4. Як впливає глобалізація на формування геостратегії геополітичних акторів?
5. Що таке політика балансу сил в міжнародних відносинах?
6. Чому зовнішня політика є основний засіб міждержавної взаємодії?
7. Чи можливий діалог цивілізацій?
8. В чому проявляється дискретність і стискання політичного простору в епоху постмодерну?

Тема 6 «Захід в сучасній системі геополітичних відносин»

1. Що таке індикатори геополітичного статусу?
2. Охарактеризуйте індикатори геополітичного статусу Заходу в сучасному світі.
3. Як саме створювався однополярний світ?
4. Назвіть чинники еволюції світу в бік політичної гегемонії Заходу
5. Розкрийте чинники просування НАТО на Схід
6. В чому полягають чинники конфліктів між основними геополітичними акторами?

Тема 7. Схід в сучасній системі геополітичних відносин

1. З чого складається традиційна роль Сходу в геополітиці?
2. Охарактеризуйте геополітичні процеси в країнах Азії, Африки і Латинської Америки на рубежі тисячоліть.
3. Чому розповсюджена модель вестернізації?
4. Дайте характеристику геополітичної стратегії країн Сходу: фундаменталізм, традиціоналізм або лібералізація.
5. Проаналізуйте внутрішньосистемні геополітичні процеси в східних суспільствах. Назвіть чинники відцентрових і доцентрових територіальних тенденцій.

Тема 8. «Геостратегії провідних геополітичних акторів країн світу»

1. Чому АТР - осьовий геополітичний регіон ХХІ століття?
2. Охарактеризуйте геостратегію Китаю в АТР
3. . Особливості взаємини України і Китаю: геополітичний аспект.
4. Які чинники впливають на геостратегію Індії?
5. Які чинники впливають на геостратегію Японії,
6. Чому важливим питанням залишається проблема Курильських островів?
7. Охарактеризуйте геополітичну ситуацію в Азії.
8. Охарактеризуйте європейську геополітику
9. Дайте характеристику взаємини України і ЄС.
10. Розкрийте місце США у системі геополітичних відносин.

3. Питання, задачі, завдання або кейси для поточного та підсумкового контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти, для контрольних робіт передбачених навчальним планом:

Під час вивчення дисципліни використовуються такі види навчальних занять, як лекції та семінарські заняття.

Під час проведення лекцій використовуються такі методи та технології викладання, як читання лекцій, демонстрація презентацій та інших наочних матеріалів, обговорення зі студентами ключових проблемних питань тем лекцій.

Під час проведення семінарських занять використовуються такі методи та технології викладання, як виступи студентів з доповідями за темою семінару, дискусії за ключовими питаннями.

Основними формати й методами самосійної роботи студентів з дисципліни є повторення питань тем лекційних занять за конспектом лекцій, опрацювання основної літератури, опрацювання додаткової літератури (за бажанням), виконання додаткових завдань (за бажанням).

4.Завдання семестрових екзаменів (письмових залікових робіт):

**Питання до іспиту з курсу
«Геополітика та геостратегія сучасного світу»**

1. Поняття про геополітику: різні підходи
2. Еволюція геополітики Японії протягом XX ст.
3. Провідні функції геополітики.
4. Особливості геостратегії Японії на початку 21 ст
5. С. Коен про геостратегічні та геополітичні типи регіонів.
6. Поняття ентропія в умовах глобалізації.
7. Геостратегія сучасної Російської Федерації
8. Євразійська геостратегія атлантизму З. Бжезінського
9. Геополітична ситуація в Африці
10. Теорії політичних систем (Д.Істон, Г.Алмонд)
11. Геополітичне положення сучасної України.
12. Світсистема У. Валерстайна
13. Геополітика сучасної Великої Британії.
14. Геополітичні ідеї Ф. Ратцеля.
15. Геополітика Ірану на міжнародній арені.
16. Геополітичне положення держави, його характеристики.
17. Геополітика сучасної Індії.
18. Вплив глобалізації на геостратегію країн Близького Сходу
19. Геостратегія країн Північної Африки
20. Поняття Римленду та Серединного океану в Н. Спайкмена.
21. Геополітичні коди (кодекси) держав
22. Вплив колоніального минулого на формування геостратегії Близького Сходу
23. Велика держава та її історичні тип
24. Поліцентризм: сутність, моделі світу.
25. Правові системи ісламських країн
26. Геостратегія країн Центральної Азії
27. Особливості геостратегії Туреччини на початку XXI ст.
28. Геополітична концепція Х. Макіндера.
29. Сучасна геополітика США в регіонах світу
30. Географічний детермінізм у епоху Античності та Середньовіччя.
31. Головні вектори сучасної української геостратегії
32. Основні поняття геополітики
33. Особливості геополітики та геостратегії країн Близького Сходу на початку XXI ст..
34. Особливості геостратегії В'єтнаму
35. Типи контролю над геопростором.
36. Феномен геостратегії Сінгапура
37. Геополітична концепція Н. Спайкмена.
38. Геополітика та геостратегія Республіки Корея
39. Китайська модель модернізації та геополітики
40. Геополітична теорія К. Хаусхофера і нацистська геополітика

- 41.Геополітична ідея «Великого Китаю», її реалізація.
- 42.2.Особливості геостратегії КНР
- 43.Китайська модель глобалізації 20
- 44.2.Особливості геостратегії Тайваню
- 45.Геополітичний простір. Геополітичні поля, їх типи.
- 46..Геостратегія сучасного Китаю
- 47.Геополітика країн Східної Європи
- 48.Особливості політики ЄС

Зразок екзаменаційного білету

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Спеціальність: Міжнародні відносини, суспільні комунікації, регіональні студії
Освітні програми «Міжнародні відносини та регіональні студії: європейстика»,
«Міжнародні відносини та регіональні студії: сходознавство»

Семестр: 1

1
Форма навчання: денна

Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень): магістр

Навчальна дисципліна: «Геополітика та геостратегія сучасного світу»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ (ЗАВДАННЯ) № 1

1. Поняття про геополітику: різні підходи (20 балів)
2. Еволюція геополітики Японії протягом ХХ ст. (20 балів)

Затверджено на засіданні кафедри туристичного бізнесу
протокол №1 від «27» серпня 2019 р.

Завідувач кафедри _____ (А. Ю. Парфіненко)
підпис

Экзаменатор _____ (М. В. Шаповаленко)